

Емраг Сафа
ГЮРКАН

Ш ПИГУНИ СУЛТАНА

Емраг Сафа Гюркан

ШПИГУНИ СУЛТАНА

Агентурні, саботажницькі
та корупційні мережі
XVI століття

Це видання було здійснено за підтримки
Міністерства культури та туризму Республіки Туреччина

The publisher gratefully acknowledges the support
of Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey
in the publishing of this book

Emrah Safa Gürkan

SULTANIN CASUSLARI

16. YÜZYILDA İSTİHBARAT, SABOTAJ
VE RÜŞVET AĞLARI

Емраг Сафа Гюркан

ШПИГУНИ СУЛТАНА

АГЕНТУРНІ, САБОТАЖНИЦЬКІ
ТА КОРУПЦІЙНІ МЕРЕЖІ
XVI СТОЛІТТЯ

Переклав з турецької Олесь Кульчинський

Львів
Видавництво Анетти Антоненко
Київ
Ніка-Центр
2023

УДК 355.40(560)

Г99

Гюркан Е. С.

Г99 Шпигуни султана. Агентурні, саботажницькі та корупційні мережі XVI століття / Емраг Сафа Гюркан ; пер. з турецьк. О. Кульчинського. – Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2023. – 320 с., 16 с. кольор. вкл.

ISBN 978-617-553-015-3 (Видавництво Анетти Антоненко)

ISBN 978-966-521-790-9 (Ніка-Центр)

Автор наче гортає перед читачем сторінки сотень європейських та османських першоджерел, давніх хронік і поцвілих документів. Історик описує Середземномор'я епохи Османів як нескінченну систему суспільних зв'язків і мереж, за якою маліє ворожнеча між християнством й ісламом. Та насамперед в оповідках від Емрага Гюркана фігурують й уславлені, й досі невідомі персоналії з їхніми чеснотами та вадами, дужими й слабкими рисами. Шпигуни на його сторінках невтомно плетуть інтриги, зазнають жорстоких катувань, збирають безцінну інформацію, отож – і нишпорять від холодних берегів Британії до спекотного Ірану. А доконечне осердя цього людського моря – Стамбул, або ж «столиця щастя», – найдавніший осідок для розвідок та агентури з найрізноманітніших країв.

Видання доповнено словником османських термінів, що стане в пригоді і початківцям, і фахівцям у студіях турецької минувшини.

УДК 355.40(560)

ISBN 978-617-553-015-3 (Видавництво
Анетти Антоненко)
ISBN 978-966-521-790-9 (Ніка-Центр)

Copyright © Kronik Kitap, 2017
Istanbul Turkey
www.kronikkitap.com
© Олесь Кульчинський,
переклад, 2023
© «Видавництво
Анетти Антоненко», 2023
© «Ніка-Центр», 2023

ЗМІСТ

Передні уваги (<i>Олесь Кульчинський</i>).....	7
Перелік скорочень	16
Подяки	19
Преамбула (<i>Ферідун М. Емеджсен</i>).....	21
Вступ	25
Розвідка за Нового часу	26
Іслам і християнство на середземноморському фронтирі: конфлікт цивілізацій?.....	31
Ужиті джерела	34
Терміни	36
Розділи.....	43
I Дві імперії, одне море: Осmano-Габсбурзька боротьба на Багр-и Сефід	45
Двох династій оповідка: Марсів меч чи Венерина лютня?	46
Карл і Кануні	51
Джерба, Мальта та Лепанто.....	62
II Османські шпигуни та розвідувальні операції	71
Марксебен Ленер	80
Пройдисвіт із Лангедока: барон де ля Фаж	81
Від Вльори до майдану Джудея: Джеронімо Амікі та його приятелі	84
Константино / Мугаммед із Кандії та яничар Агмед	86
Від капітана до капу – ой лишенько! Іспанець Мегмед / Лопе де Льянос.....	92
Два османських убивці в Мессіні.....	94
Опанувавши іспанську мову на вулицях Стамбула: звичайнісінька історія про сіпагі з Бурси в Салерно	96
Хуан Піментель і його османські спільники у габсбурзьких портах	102
Дуже дивний допит: кандієць Зорзі Кавала.....	105
Два з половиною роки Габрієля Дефренса	116
Висновок	121

III Джерела османської розвідки	123
Торгівці та бранці.....	124
Османська розвідка та діяльність п'ятої колони	127
Османська дипломатія та розвідка.....	133
Військова розвідка	146
IV Організаційна структура османської розвідки в XVI столітті	155
Патримоніальна імперія	156
Капу екабірів і розвідка	160
Система децентралізації	174
Агенти, наділені тімарами й улufe	187
Мензильна система	196
Перформанс османської розвідки.....	202
V Османська антиагентура (контррозвідка).....	213
Контроль пограниччя	214
«П'яті колони» Мемалік-і Магрусе	218
Ворожі шпигуни та інформатори у війську й владі.....	226
Безкрайї фронтір: Середземномор'я.....	229
Небажані особи – європейські послы.....	235
Перехоплення дипломатичних листувань.....	242
Тиск на Рагузу та Венецію.....	248
Допити та кара	254
Післяслово.....	261
Джерела.....	270
Глосарій. Словник османських термінів (уклав <i>Олесь Кульчинський</i>)	289
Покажчик імен і географічних назв.....	308
Про автора.....	319

ПЕРЕДНІ УВАГИ

Як збагне читач, тлумач завершив переклад цієї книжки під час російсько-української війни. До слова, надивавши її паперову версію в стамбульській крамниці «Мефісто» неподалік майдану Таксім, де височать закам'янілі совіцькі постаті Ворошилова та полковника Аралова... Авжеж, монумент має назву «Республіка»; і Ататюрка, що в центрі скульптурної композиції, оточують, зокрема, ці «герої». Завдяки більшовицькій зброї Туреччина здобула перемогу у війні за незалежність 1918–1923 років. Отож і від наступу на Радянську Росію білогвардійців із військами колишньої Антанти убезпечився й Раднарком. На Таксімі пам'ятник не декомунізовано. На жаль, про один із жадливих наслідків тих обставин – геноцид українців 1931–1933 років – допіру, імовірно, мало вже хто задумується.

Та побачивши книжку в «Мефісто», я здивувався, що сусидить вона на полиці з «Історією геноциду вірмен» Танера Акчама. Либонь, читача подивовано вдруге – у турецьких книгарнях натрапиш на заборонену літературу, попри переслідування за термін «геноцид» щодо подій 1915 року. Урешті, цікавого там удосталь. Проте як це стосується «Шпигунів султана»? По суті, відтворені тут подробиці торують стежку в інші виміри Близького Сходу. Досить поміркувати: зачитується такого штибу літературою не надто значний відсоток турецького суспільства. Чим же загрожує книжка? Уряди-годи радше навпаки: хтось-бо з іноземців завважить – і повернеться додому розказувати, що за морем куди менше табу, як змальовують. Тому, гортаючи «Шпигунів», читач має радше відчутти, аніж збагнути: це кладка до реалій, які годі пояснювати аристотелівськими критеріями міркувань. Наприкінці твору укладено й глосарій, без чієї глиби термінів не досягнути популярного видання нашого сусіда.

Знайде читач у цій дослідницькій роботі й згадку про терени, що в складі України. Але головне, на чому акцентує увагу автор, – належність минулого Османів радше до Середземномор'я, ніж до Євразії, Сходу чи то тюркства; обирайте будь-яке з понять. Рівнож варто усвідомити, що таке є письмо (і знову

подивуймося: у Туреччині не вживають терміна «література» за ситуації, коли суспільство скуте обмеженими умовами, що їх породжують внутрішні конфлікти. Хай як, а потерпає тоді навіть тлумач, годі й казати про науковця чи письменника.

А втім, акцент Емрага Сафи Гюркана нині вагомий для української науки та дипломатії, прецінь війна заскочила нас не готовими акурат на азійським полі. Розуміння, що там коїться і чому обрано позицію балансувати між Російською Федерацією та вільним світом — питання, на які треба чітко відповісти. Далєбі, Україну пора розглядати як західний фронтір (термін, що ним часто оперує автор), отже, не лише опору РФ, а й взаємодії з Близьким Сходом.

Спадає на думку, яким дивом Османи під кінець ХІХ століття за султана-деспота Абдюльгаміда ІІ так спритно переконували сусідів, що простують шляхом реформ, аж і тепер важко йняти віри, як-то завиграшки втілювано подвійні стандарти, аби користати з чужої лояльності та підтримки. Тому «Шпигуни» стануть у пригоді, позаяк кидають світло на плетива близько-східних стратегем і їхні корені. І хоч би до якого османського терміна ми звернулися — ураз з'ясуємо, що сягає він щонайменше візантійської доби, а то й глибше — у перебуте. До речі, титул султана «гюмаюн» — це від птахи Гюмай ув іранській мітології: кого вона окине своєю тінню, той і здійметься до щастя падишагства. А «берат», документ, яким затверджували на пост, — уявлення ще з арамейських часів та, власне, є «завітом». Та й наше «драгоман» не спроста було «терджюман» ув Османів, діставшись туди аж з Ефіопії, де його корінь «рагума» означав: голосно звіщати на майданах.

Можна наводити безліч прикладів, та як вони зарадять нашій відповіді на гострі виклики? Емраг Гюркан у своїх працях — включно зі «Шпигунами» — часто звертається до безсумнівних фактів інтегрованости Османів у Середземномор'я на етнічному та мультикультурному рівнях. Це вам і Джігалазаде Юсуф Сінан-паша, італієць з батьківського боку, головнокомандувач султанського флоту; і син грекині, знаний корсар Гайреддін Барбаросса, теж адмірал та засновник османського Алжиру; і Мегмед Соколлу, могутній садразам Сулеймана Пишного, сербський селянин за походженням. Отже, поліетнічність Османів як візантійського спадку не дуже узгоджується і з візією їх як носіїв кочових традицій та рівнож і з очищеною від чужине-

цтва Туреччиною, яку зводив її перший президент Мустафа Кемаль Ататюрк. Донині ця строката структура вимагає особливого балансу в політиці та передусім у співіснуванні полярних релігійно-етнічних груп. Давні дискусії, що точаться довкола терміна «міллет» (див. глосарій), тому одне зі свідчень. Адже годі говорити про повноцінне націотворення на Близькому Сході; принаймні у вияві міллету воно постулює й релігійну ідентичність; причому остання домінує як донедавна, коли до румського міллету зачисляли всіх православних християн, хай би цей етнонім і був назвою греків.

Ув описаній системі координат і південні терени України можна розглядати як питомі османському спадкові – та й далеко не чужі йому з погляду контактів і взаємодії. Але й система координат переінакшує наші візії найближчого сусіда. Адже навіть сьогочасний турецький неоосманізм – явище, породжене намаганнями знайти складну комбінацію єдності соціуму через релігійне підґрунтя. Що тут спільного з тюрками? Далєбі, хіба вимушено перейняті й Україною, однак виразніші континентальні риси кочових інвазій та ще мова, яка, утім, як досі османська, – лише схематично належить до тих унікальних знакових комбінацій степової цивілізації, що полонила причорноморсько-азовські терени. Ті-бо складають частину Дешт-і Кипчак, Половецького степу або Дикого Поля, що розкинулося до Іртиша, охопивши й Поволжя, і Поуралля, і Казахстан.

Навряд чи й разюча опора Османів, як-от іслам, могла стати органічним імпаком до кочівництва. Достоту, як й ортодоксія московського зразка, він набув колонізаторських рис – хай на півночі Чорного моря чи на півдні. Тож і не дивно, що близьке до асиміляційних імперських надконструктів магометанство подеколи та подекуди, як оповідають нам «Шпигуни», утрачає свій догматизм, а найпаче губить на фронтах, де сприймаються чужинні впливи. Щоправда, для української історії ці мікси давно не новина насамперед завдяки спільному з кримськими татарами перебутому, де їх єднали з козаками не тільки воєнні походи, а й хмільні учти, як розповідають літописці.

Очевидно, як наслідок оповитих релігією конструктів уже в сучасній історії Туреччини відбулася та ж відома метонімія назви, що й з Московським царством, яке раптом обернулося Росією. Тут варто згадати, бодай й оповите пійтьмою з погляду

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати
далі, придбайте, будь
ласка, повну версію
книги.